

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Eucken filozófiájának hatása a német pedagógiára.

A szellemtörténet tanúsága szerint minden nagy gondolkodó a maga munkájával közvetlenül vagy közvetve hatott a nevelés elméletére és gyakorlatára is anélkül, hogy célozta volna. Így pl. Platon, Descartes, Kant, Nietzsche, midőn új medret ástak a gondolkozás folyamának, egyben új irányt jelöltek a nevelő törekvéseknek is. A jelenben hírnévre emelkedett német bölcselek között egy sem hatott mélyebben a nevelői gondolkodásra, mint Eucken Rudolf, a jenai egyetem filozófusa, akinek jelentősége egyre emelkedik, bárha eszméinek teljes győzedelmét aligha fogja megérhetni. Eucken oly hivatásos filozófus, aki a német naturalizmussal szemben elért komoly sikereivel, személyiségének súlyával, gondolatrendszerének jelentőségével meghazudtolja azt a gúnyt és lenézést, mellyel bizonyos körök a «katedra-filozófusokat» illetni szokták. Nem csoda tehát, ha a pedagógusok is új alapot, új vezető szempontokat keresvén tudományuk részére, mind nagyobb érdeklődéssel fordulnak a Nobeldíj nyertese és annak erős idealizmustól áthatott filozófiája felé. Többen közülök azután megkísérelték Eucken filozófiáját a pedagógiai alapkérdésekre alkalmazni, illetve ezeket annak álláspontjáról revízió alá venni. Nehány ilyen kísérletet mutatunk be a következőkben, de megelőzően kitérünk Eucken filozófiájának legalább főgondolataira.

Igen érdekes jelenség, hogy ugyanaz az egyetem, melyről Hæckel Ernő világgá kürtölte naturalisztikus hitvallását, kiindulópontja lett ép Eucken működése révén egy erélyes ellenmozgalomnak is: a szigorú idealizmusnak, a szellemélet központi jelentőségét hirdető világnézetnek. Eucken számos iratban terjeszti tanait, melyek megvalósulásától egész modern kulturéletünk végtelen gazdagodását és mélyülését reméli. Alapmeggyőződése az, hogy az ember az élet minden magasabb fokán: az erkölcsi cselekvésben, a művészi teremtésben, a teoretikus gondolkodásban egy magasabb, transcendens szférával, az egyes emberek lelki életétől független, mert teljesen önálló, szel-

lemvilággal lép közvetlen összeköttetésbe. Ez a magában létező szellemi valóság (Beisichselbstsein) az ember saját lényévé válhatik, sőt kell is, hogy azzá váljék, de e célra szükséges az ember erő kifejtése. Midőn az ember önmagában megkezdi az új szellemi világ fölépítését, illetve természeti egyéniségének személyiséggé való emelését, fontos tényezőjévé lesz az abszolút szellemvilág kialakulásának s az egyes emberi lélekben a személyiség (Persönlichkeit) megvalósulása, vagyis szellemi valónknak önállóságra jutása, az emberiségben pedig a kulturállapot kiküzdése az önálló szellemi élet létezése nélkül érthetetlen. Eucken tehát a pszichológiai eljárás helyébe a neológiai módszert iktatja, melynek lényege abból áll, hogy az egyes lelki funkciókon kívül és túl fölvesz bizonyos szellemi összetevékenységet, mely saját mozgása révén önálló valósággá fejlődik.*

Az önálló szellemi szubstanciának ilyen bátor hangsúlyozása és a folytonos aktivizmus hirdetése Eucken gondolatvilágában bűvös hatást tesz ama pedagógusokra, akik a modern naturalisztikus individualizmustól féltik az iskolák és ifjúság szellemét és azért a szükségesnek mutatkozó reformokat Eucken neoidealizmusa segítségével óhajtják keresztülvinni. Három ilyen író mutatunk be ezúttal: az egyik O. Braun, a Schelling-féle filozófia lelkes szószólója; a második O. Kästner, a leipzig-i felsőbb leányiskola és tanítónőképző tanára; a harmadik G. Budde, a hannoveri technikai főiskolán a pedagógia magántanára, tőle származik a legéletrevalóbb ily kísérlet. E három bizonyos fokig szerencsésen kiegészíti egymást. Braun csak általános nevelési eszményt formuláz az Eucken-féle filozófia vetette alapon, Kästner az általános népművelést helyezi ez alapra és nagy vonásokban megrajzolja a belőle vonható következtetéseket, Budde pedig a középiskolák pedagógiáját fekteti a neoidealizmus alapelveire.

Braun** Eucken tanait «drámai életfilozófiának» nevezi el, mivel a főproblémája az élet és annak fokozása. Etikái pátosza személyes életérzésének a hordozója. E. nem fogalmakat, eszméket akar termelni, hanem odahatni, hogy teoretikus meggyőződése az élet módját átszellemítse. Az uralkodó életrendszereket (naturalizmus, szocializmus, esztétikai szubjektivizmus) azért támadja, mert nem csupán gondolatépületeknek tekinti, hanem oly hatalmaknak, melyek az életet megkárosítják, főleg azért, hogy az egyén értékét leszállítják, holott a szellemélet minden nagy haladása nagy személyiségek

* L. bővebben Szelenyi, A vallás helyzete a jelenkor szellemi életében. Budapest, 1912. 66—74.

** O. Braun, Euckens Philosophie und das Bildungsproblem. Leipzig, 1909. 54 l.

névéhez fűződik. A minden egyes emberre váró életfeladat: hogy a létet a maga lényegévé emelje. Ama nagy szellemi realitás azonban még nem tökéletes; tehát nem egymagában zárt, befejezett, kész valóság megragadásáról van szó, hanem oly folyamatról, melyből minden egyén kivetheti a maga részét. Ezért a «szellemvilághoz való akarat» Eucken jelszava és ezzel válik tana az új nevelési ideál alapjává. B. arra utal, hogy a jelenben egymást érik a nevelésügy átalakítását célzó elméleti és gyakorlati törekvések, csak az a baj, hogy hiányzik a közös talaj, egy nagy közös, mindent átfogó cél szerint való igazodás. Egy ily általános ideál kitzúése az első feladat. Ez az ideál föltételezi azután amaz értékek és célok jellemzetes alakítását, melyekhez a gyakorlati kivitelben alkalmazkodunk. Az általánosról haladhatunk az etikai, pedagógiai probléma részletkérdéseire. A naturalizmus alapján ilyen nagy nevelési cél el sem képzelhető, mert gondolatköréből száműzve van a finalitás. Már pedig a képzés, művelés önértékű és így kötelező ideálokhoz való idomulást involvál; csakhogy az ideálok által való leköötöttség nem jelent heteronomiát, mert saját bensőnk hozzájárulása által megy végbe. Eucken ideálja nem egyes erők kifejlesztését, hanem az egész ember átszellemítését jelenti. Mindennemű tanítás és nevelés pedig ilyenét emberek képzését tartozik főfeladatának tekinteni. Mivel továbbá minden egyén öncéllá lesz, a népiskola úgy tűnik fel, mint a szellemi kultúra előmozdításának nélkülözhetetlen eszköze. B. aztán még pár szóval megemlíti, hogy a kifejtett alapelvűből kifolyólag korunk némely pedagógiai és didaktikai kérdései új megvilágítást nyernek, így a tanulók öntevékenysége, a filozófiai tanítás intenzivebbé tétele, a vallástanítás reformja.

*Kästner** munkája hasonlóan indul és már részletkérdésekre is kiterjeszkedik. Szerzőnk beismeri, hogy az utolsó évtizedekben sok minden megjavult a nevelés terén, különösen didaktikai és egészségügyi tekintetben, csak egy hiányzik: egy szilárd világnézet, a szerte-húzó szellemeket egyesítő és határozott célok felé hajtó kultúr-ideál. Amíg ez meg nem valósul, vége-hossza sem lesz az erők szétforgácsolásának, a meddő, céltalan kísérletezésnek. A jelent két főirány hatja át: a szubjektivizmus és a szocializmus. Amazt az a kísérlet jellemzi, hogy az individuumot fenntartsuk az egyedekkel mitsem törődő kulturfolyamattal szemben, emez époly nagyarányú törekvés a mindenségnek, mint egységes organizmusnak a megértésére. Amott

* Dr. O. Kästner: Sozialpädagogik und Neuidealismus. Grundlagen und Grundzüge einer echten Volksbildung mit besonderer Berücksichtigung der Philosophie R. Euckens. X. és 201 lap. Leipzig, 1907.

értelem, cél, szellem, szabadság a jelszavak, emitt az értelmetlenség, fejlődés, természet, kényszerű történet. A szociálpedagógusok táborában igazi lelki életről nem lehet szó, maga az ember itt csak «ágyú-töltelék» a kultúra számára, a szubjektivizmus ellenben egy szubstanciális lelki-szellemi élet mellett kardoskodik és tiltakozik az ellen, hogy az ember élete csupán kifelé való vonatkozásokban, külső kulturmunkában merüljön ki, mert eközben létének magvát, mélységét veszíti el. K. tehát lelkesedéssel üdvözli Euckent, mint aki a személyiség örök értékét visszahelyezte jogaiba és sikra száll a szociális pedagógia képviselői ellen (Natorp, Bergemann, Unold stb. különösen ez utóbbiakkal polemizál naturalisztikus álláspontjuk miatt), mert képzelenségnek tartja az ember ama rendeltetését (melyet a szociális pedagógia érvényesít), hogy napszámos munkát végezzen a kultúra szolgálatában mindaddig, amíg csak általa szét nem morzsolatják. K. élénken eszeteli, hogy a kartellek, szindikátusok, nagyüzemek korábban miért kellett szükségszerűen az ember szociális értékelésének felszínre jutnia és hogy a technikai, indusztriális kultúra meg a természet rendje miképpen nyomja el a szabad egyéniséget. Ennek a helyzetnek felel meg a szociálpedagógia, mely kulturpedagógiának is nevezhető. Ez állásponton az embernevelés csak eszköz az emberi nem fenntartására és a kultúra fejlesztésére. Azért a neveléstudománynak az alapja csakis a természettudomány, nevezetesen a biológia lehet. Ennek alapelve pedig az egyes lény tökéletesítése az egész emberi nem fenntartása és tökéletesítése céljából. Ily irányban kell a nevelésnek haladnia, mely ha némely részében perszonalisztikus is, de a személyiség önálló és minden oldalú kifejtéséről semmiképp sem gondoskodhatik. E ponton nyilvánul az idealisztikus értelemben vett individualizmus (nem a Nietzsche-é, Ellen Key-é és a monistáké!) óriási fölénye. Ennek alapmeggyőződése az, hogy az embernek felül kell emelkednie az empirikus világon, mert belsőleg oly renدهz tartozik, mely a természetnek az ellentéte. Erőit a természeti rendből mintegy ki kell vonnia és a szellemi kosmos szolgálatába állítania. Ez azonban csak folytonos iparkodás, harc, munka árán lehetséges, miért is az egész élet a nyughatatlan tevékenység jellegét ölti. Ez úton nyilvánvalóvá lesz mindennemű munka nemesítő hatása általa nő belsőleg az ember a szellemi világ felé. Igaz ugyan, hogy kezdetben az önfenntartás hajt a munkára, de csakhamar személyes viszony fejlődik ki közöttünk és közöttte, az alkotás öröme vesz rajtunk erőt és lelki gazdagodást érzünk, ami már a szellem feltűnésének a jele. De nyilvánvaló az is, hogy nincs idealizmus realizmus nélkül; a nevelésnek tehát mindig tekintettel kell lennie a szellemi élet reális alapjára (egészségtan, testi edzés, anyagi viszonyok javítása,

szociális szervezkedés, militarizmus stb.) de nem szabad engedni, hogy mindezek önállósuljanak, mert csak a szellemi élet előmozdítására valók. Csakis a személyiségnek, mint a valóság abszolút mértékének van igazi értéke, a kulturának ellenben csak relativ az értéke, mivel végső elemzésben a szellemi valóságot szolgálja. És ezzel ki van fejezve a pedagógiai feladat is, mely nem egyéb, mint a szellemi élet megvalósítása, illetve előkészítése. E gondolatot kell az egész vonalon érvényesíteni. Mivel az élet értelmét a személyiség principiuma adja meg, azért az államnak állandó népművelésről kell gondoskodnia, e népoktatás pedig legyen általános, egyforma és az elágazás minél később kezdődjék. Kívánatos volna azonban ebben a nemzeti egységes iskolában a növendékeknek tehetség szerinti csoportosítása. ezen elv szerint: «Dem Talente vom Staate freie Bahn». Minden munka egyforma értékű, ha szellemi tartalommal tudjuk megtölteni, azért mindenkire oly művet kell bízni, melynek az illető meg is tud felelni szellemi növekedése céljából. Mivel a nevelés minden fokon szellemerős egyéniségek képzését tekinti céljául, el kell tüntetni mindazt, ami ennek útjába áll. Eltörleendő tehát a vizsgarendszer, el az egyetemi előadások, helyökbe szemináriumok kerülnek; meg kell változtatni a tanító- és tanárképzést, az iskolai felügyeletet a maga lélekölő mechanizmusával és egyéniségfojtó bürokratizmusával. Az egyes tantárgyak kezelésében vezérszempontra legyen: hogyan lehet legjobban a szellemi élet számára értékesíteni. Fejleszteni kell a szépérzékét és ízlést egyetemlegesen, mélyíteni a sajtót. Röviden: az államnak, társadalomnak, tudománynak, művészetnek, egyháznak, családnak, iskolának egyaránt a szellemiség megvalósításán kell munkálkodnia. Még ez utóbbiakról néhány szót. Az egyház, mint egy oly ideál letéteményese, mely felette van minden földi ténykedésnek, a szellemi élet feladatai körében különös jelentőséget igényel. Csak két végtől kell óvakodnia. Nem szabad minden pozitív viszonyt az emberi kultúrával megszakítania, de nem szabad engednie azt sem, hogy vallás és kultúra összefolyják: tehát úgy az aszketizmus, mint a panteizmus kerülendő; egyébként a vallásos érzület fejlesztésével kitűnő szolgálatot tehet a szellemi életnek. A családban is meg kell valósulnia a szellemi életnek. De ez csak úgy lehetséges, ha a szülők, főleg az anya a gyermeknek szentelik magukat. Gyermeket nevelni annyit tesz, mint az életet elejébe élni a gyermeknek legzsengőbb nyilvánulásaitól kezdve a küzdő életbe lépésig. Ugyanez áll az iskolára is. Itt jótékonyon hat a rend és fegyelem. Az osztály a szabályos munkaközösség kifejezője: a közös célhoz mindenik tanuló hozzájárul valamivel. Ennek folyamánaképp ki kell fejlődnie bizonyos etikai, szociális közérzésnek, mely ítél és büntet, de meg is

becsüli a személyiséget. Bizonyos individuális vonások elvesznek ugyan az iskola közösségi életében; de ezek csak az empirikus egyéniség kinövésai, melyeknek eltűnése csak egyengeti az igazi személyiség kialakulását. Az iskola általában abban az irányban fog módosulni, hogy figyelmét a jövőben a lét periferiáiról annak centruma felé fordítja.

Míg Kästner különösen a szociális pedagógia bizonyos túlzásai és naturalisztikus elvei ellen keres óvószert Eucken filozófiájában, addig Budde a jelenlegi iskolák és neveléstan intellektualizmusa és politizmusa ellen küzd az Eucken fegyvertárából vett érvekkel. Már *Die Wandlung des Bildungsideals in unserer Zeit* c. munkájában (Langensalza, 1910.) hangoztatta, hogy számos pedagógiai áramlat ellene fordult a ma uralkodó nevelési ideálnak, de valamennyi egyoldalú. Csakis Eucken idealizmusa, mely szerencsésen kiegyezteteti az egyes irányok törekvéseit, bizonyul alkalmasnak egy egységes, új és korunknak megfelelő ideál felállítására.* Másik dolgozatában** részletesen fejtegeti: mikép kellene a tanítás módszerét és szervezetét átalakítani, hogy Eucken idevágó vezéreszméinek megfeleljen. Kimutatja, hogy a humanisztikus gimnázium szervezője, J. Schulze (1786—1869) teljesen Hegel filozófiájának bűvkörében élt és hogy a német (porosz) gimnázium ezt maiglan sinyli. Akkor lett uralkodóvá az a nézet, hogy a nyelvtan formális képzést nyújt és ezzel előkészíti a logikai képzést; azért uralkodik a gimnáziumokban ma is az intellektualizmus, mely az értelem formális képzésére fordítja főgondját (legalább a klasszikus nyelvtanításban). Másik baj, mely szintén Hegel hatására vezetendő vissza, az ismeretek sokasága (utraquizmus), mely maig megbénítja az iskola munkáját. Az intellektualizmuson kívül Hegel államtana is kárára volt a nevelés ügyének. E filozófus ugyanis az egyént teljesen alárendelte az államnak, ami megfelelt a reakciókor tendenciáinak, de ma, az individualizmus erős térfoglalása korábban tűrhetetlenné lett. Az intellektualizmus végzetes hibája, hogy csak az értelem fejlesztésével törődik, holott a nevelésnek az egész emberre kell kiterjednie (érzelmeik, akarat; esztétikai, etikai, vallásos képzés). Hegel politizmusával pedig azért kell szakítani, mert az egyéniség önálló tényező az állammal és társada-

* Alfred Arcus: *Lebensanschauungen und pädagogische Strömungen der Gegenwart*. Leipzig, 1911. 82. s k. V. ö. Finácsy E., *Filozófiai Társaság Közleményei* 1910., 283.

** Dr. G. Budde: *Versuch einer prinzipiellen Begründung der Pädagogik der höh. Knabenschulen auf R. Euckens Philosophie*. Langensalza, 1911. 99. lap.

lommal szemben. Az egyéniség jogainak biztosítása azonban nem jelenti pusztán a természeti erők akadálytalan kifejlesztését, hanem az ember szellemi önállóságának, belső függetlenségének az érvényesülését Eucken értelmében. E. ismertetett alapfelfogásából B. azután bizonyos pedagógiai következtetéseket von le. A nevelést úgy kell szervezni, hogy minden szellemi erő megfelelő ápolást találjon; különösen a jellemképzésre nagy gond fordítandó. A felsőbb iskolák nem szakiskolák, tehát a filológiai képzés egyeduralmát meg kell szüntetni. Az antik világ mellett az újnak, a modern tudományoknak és irodalmaknak az eddiginél nagyobb mértékben kell érvényesülniök, mert a szellemi életet különféle utakon lehet fölkelteni. A szellemi sajátosságok eltüntetése nem áll az állam érdekében, mint sokszor hangoztatták; ellenkezőleg önálló szellemű és kifejezett sajátosságú személyiségekre van szüksége. Az egyéni élet szabad kifejlesztése céljából kívánatos volna a mostani iskolai fegyelem megfelelő reformja is. Mindezek a szempontok maguk után vonják egyes tanszakok metodikájának a változását. A nyelvi-történeti szakok — melyekre a fősúly esik ezentúl — nem az intellektualizmus, hanem az etikai és esztetikai képzés szolgálatába állítandók. Elsősorban a vallástanítás szorul gyökeres reformra, mert ismét Hegel hatására egészen dogmatikussá lett. Ennek meg kell szűnnie és helyébe a keresztyénség történeti ismertetésének lépnie, ezenkívül arra törekedjék a vallásos nevelés, hogy a történelem és irodalom fonalán a vallásosság mintaképeit állítsa az ifjúság elé. Le kell szállítani a betanulni való anyagot és eltörölni a vallástani vizsgálatot. Az anyanyelvi tanítás az esztetikai és etikai képzést fogja szolgálni. Minden eszteticizmussal szemben hangsúlyozandó, hogy a nemes értelemben vett irodalom nemcsak a műélvezet fejlesztője, hanem az érzület nemesítője és az érzelmek mélyítője, hogy tehát nincs ellentét az olvasmány erkölcsi célzata és művészi hatása között. Eucken filozófiájának fontos pedagógiai következménye a filozófiának intenzivebb hatása is. Ennek főfeladata a lélektani és logikai iskolázáson kívül a filozófiai világnézetbe való bevezetés, ami leginkább a nagy filozófusok olvasásával volna elérhető. Az idegen nyelvi oktatásban és az eddiginél még nagyobb mértékben főfeladatnak tekintendő az írók értelmes olvasása és ez úton az idegen népek kultur- és gondolatvilágába való behatolás, tehát a történelmi, esztetikai és etikai képzés; a formális metodika teljesen elhagyandó, úgy hogy ezentúl csak a matematika marad meg az értelmi nevelés igazi dominiumának. A következőkben B. azzal foglalkozik, hogyan lehet a felsőbb oktatást a fennálló viszonyok között úgy átszervezni, hogy az individuális képzés megvalósulhasson. Több példát sorol fel (Strassburg, Elbing, Hannover stb.), ahol az

ifjúság eltérő hajlamainak a felső osztályok többféle elágazása útján, vagy külön tanfolyamok rendszeresítése által próbáltak eleget tenni (matematikai, természettudományi és nyelvi-történeti csoportok). Az érettségi vizsgálatnak is ilyenformán kell módosulnia: nem lehet mindenkitől minden szakban ugyanazt az eredményt követelni. Egy szóval az Eucken filozófiájára támaszkodó neveléstudomány a politizmus és szociális kultúra egyenlősítő irányzatával szemben parancsolóan követeli az egyén jogainak figyelembe vételét, de menten az Ellen Key-féle szélső individualizmustól.

Legyen ennyi elég az Euckent követő pedagógiai elméletiről. Nem bíráljuk itt az Eucken filozófiáját, melyet gyakran azzal vádolnak, hogy nincs kellő ismerettani alapvetése. Erre azzal lehet felelni, hogy E. szerint ama transzcendens világ teoretikusan be nem bizonyítható, itt az egyén szabad elhatározásáról van szó és ha bárkinek sikerült a transzcendens világgal érintkeznie, önként megbizonyosodik annak realitásáról. Mindenesetre örvendetes, hogy az Eucken-féle új idealizmus oly sok hívőre talál és ideáljával ép oly lelkesedést tud kelteni, mint a naturalisztikus individualizmus vagy a szociális pedagógia. Az is kétségtelen, hogy ez irány jobban tartózkodik a túlzásoktól, mint ama másik két szellemi áramlat, e mellett pedig az azoktól hangoztatott követeléseket is magáévá teszi. Rokonzéssal üdvözölhető ez az idealisztikus pedagógia azért is, mert a személyiség nagy jelentőségét kellőképp kiemeli és e ponton közelről érintkezik a már nálunk is sok hívőt számláló «személyiség pedagógiával». Igen megszívlelendő továbbá, amit a három ismertetett író egyformán hangsúlyoz, hogy t. i. a pedagógiai elméletet megfelelő szilárd világnézetre kell alapítani és hogy minden tanítónak és tanárnak egységes világnézettel kell bírnia, különben minden didaktikai ismeret és metodikai készség kárba vész. Nem egy tanulást meríthetünk végül abból is, ahogyan különösen Budde a jelenlegi iskolát és tanulmányi rendet Eucken rendszere nézőpontjáról megbírálja, bár itt némelykor nyitott ajtókat döngtet; különösen a vallástanításról és filozófia tanításáról mondtak érdemelnek figyelmet.*

Mindent összevéve az Eucken eszmékben gazdag filozófiáját oly jelenségnek tartjuk, amely a pedagógiai elméletet és gyakorlatot

* E sorok írója Euckentől függetlenül mindkét kérdéssel foglalkozott. A vallástanítással a késmárki ev. liceum 1908/9. évi értesítőjében, a filozófia tanításával pedig a szepesi tanári körnek 1908 ápr. 5-én tartott gyűlésén, mikor is a középiskolai filozófiai tanítás tananyagának kibővítését sürgette a metafizikai, ismeretelméleti és erkölcsi, társadalmi problémák irányában (O. K. T. Közlöny 1907/8, 680—682).

sok tekintetben üdvösen megtermékenyítheti, amint ezt már eddig is megtette és még inkább meg fogja tenni a jövőben, különösen Németországban, ahol Eucken csillaga állandóan emelkedőben van.

Szelényi Ödön

Budapest székesfőváros iskolái.

A főváros tanácsa három év óta az iskolai év végén vaskos kötetben számol be az általa fenntartott iskolák állapotáról. E közös értesítőkből megismerjük a főváros tanügyi szervezetét, a különböző fokú egyes iskolák munkáját s azt is megláthatjuk, mennyiben egységes ez a sok irányú munkásság és mennyire elégíti ki a lakosság szükségleteit. A legutóbbi évkönyv* 50 ívet megtöltő tartalmából, amelynek végén a legutóbb épített 32 nagyszerű iskola képét is szemlélhetjük, e rövid ismertetés csupán a hatalmas szerkezet oszlopait rajzolhatja.

Az 1912—13. évben a főváros 405 intézetet tartott fenn, melyek közül 85 kiseddévó volt (30 évvel ezelőtt a székesfőváros iskoláinak száma nem érte el a százat sem). A tanintézetekben összesen 3922 ovónő, tanító, tanítónő, tanár és igazgató működött (62 évvel ezelőtt még Pest, Buda és Óbuda minden jellegű kiseddévó-, elemi-, főelemi-, polgári- és latin iskoláiban s a tanítóképzőiben mindössze 19 igazgatót, 143 tanítót, tanárt és 90 segédtanerőt találunk). Az óvodákba járt január végén 8014 gyermek, az iskolák 3127 osztályába 104.978 tanuló, így a fővárosi községi intézetekben néhány híján 113.000 növendék volt a tanév végén (a beírt tanulók száma összesen 114.857). Az osztályok tanulólétszáma ideálisnak mondható. Tíz évvel ezelőtt egy-egy osztályra átlag 47 tanuló esett, a múlt évben 31, ma pedig egy-egy osztályra csak 24. Kivált az iparosinas-iskolák s a háztartási iskolák osztályainak a szaporítása révén érték el ezt a kedvező átlagot, amelyik az iskolafokokban *felé* haladva mindjobban hanyatlík.

A különféle iskolafajták számáról, növendékeiről, osztályairól és tanulólétszámáról a következő táblázat ad áttekinthető képet:

* *Budapest székesfővárosi községi iskolák évkönyve.* Évi jelentés az 1912—1913. iskolai évről. Kiadja Budapest székesfőváros tanácsának közoktatási ügyosztálya. 1913, n° 768 l., 32 fénynyomatú képpel.